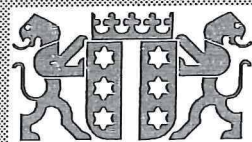

Monumentenzorg en archeologie

in Gouda

Een bijzondere vondst in Goverwelle
Grote werken in Gouda of in de omgeving van de stad, zoals de aanleg van bruggen, wegen en industrieterreinen, worden door archeologen altijd nauwlettend gadegeslagen.

Twee Goldaleden in actie langs de spoorlijn.

De kans op bijzondere vondsten bij archeologisch onderzoek mag nooit worden uitgesloten. Maar ook de constatering dat in het verleden in een bepaald gebied weinig of geen menselijke activiteiten hebben plaatsgehad, is van belang omdat daarmee toch een klein deel van de puzzel, die "geschiedenis" heet, wordt ingevuld.

Onderzoek langs het spoor

De werkzaamheden in verband met de verbreding van het spoorwegtracé Gouda-Utrecht zijn door de

Archeologische Vereniging Gouda op de voet gevolgd.

De Nederlandse Spoorwegen hebben bij dit onderzoek alle medewerking gegeven. Langs de spoorlijn is in het voorjaar en de zomer van dit jaar veldonderzoek uitgevoerd.

In het gebied is gespeurd naar aanwijzingen, die duiden op menselijke activiteiten in het verleden. Op enkele plaatsen langs het spoor zijn kleine stortplaatsen van afval uit het einde van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw gevonden. Hier zijn aardewerk, flessen en dergelijke aangetroffen.

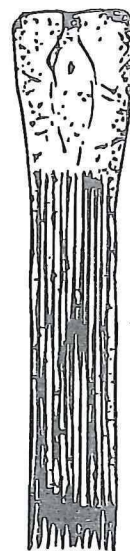
Goverwelle in de middeleeuwen

Onverwacht was de vondst van scherven van aardewerk uit de periode rond 1200 in de buurt van Goverwelle.

Het gaat om enkele honderden scherven. Nader onderzoek op de locatie heeft uitgewezen dat waarschijnlijk sprake is van een huisplaats. Dit is een plaats waar vroeger een of meerdere boerderijen hebben bestaan.

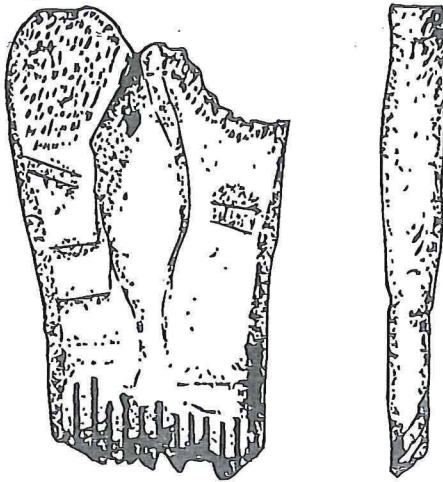
Bij het veldonderzoek werd op een andere locatie, dicht bij Gouda een tweede soortgelijke maar kleinere vondst gedaan.

Behalve aardewerk werden ook andere materialen aangetroffen, zoals glas en been.

Zo zag de kam er oorspronkelijk uit. Lengte circa 15 cm.

Langs de spoorlijn zijn vele kammetjes van treinreizigers uit de 20e eeuw aangetroffen. Echt bijzonder is de vondst van een fragment van een kammetje uit circa 1200. Dit mag zondermeer het oudste kammetje van Gouda worden genoemd! Het is gemaakt van bot van een koe en heeft een model dat al uit de Karolingische tijd (8e eeuw) bekend is.

5 cm

Fragment van benen kam. Sporen van bewerking (zaag- en haksporen) zijn nog duidelijk zichtbaar.

Kammen werden lange tijd van gewei van herten gemaakt. Door de intensieve bejaging van herten in de middeleeuwen, met name van edelherten, werd dit materiaal steeds schaarser, zodat men was gedwongen over te gaan op een andere, goedkopere grondstof: been.

Het lange model van de kam is verklaarbaar. Been breekt veel sneller af dan hertegewei. Door de tanden van de kam lang te maken, werden deze flexibel.

Dit type kam wordt ook wel "kaardekam" genoemd. Deze naam is echter niet juist omdat de kam ongeschikt is voor het kaarden van wol, waarvoor juist een kam of een hekel met korte tanden nodig is.

Conclusie

De vondsten in Goverwelle zijn van bijzondere betekenis voor de kennis van de vroege geschiedenis van Gouda.

Het gaat waarschijnlijk om de eerste ontginningsnederzettingen in het gebied.

Al eerder is in de Oostpolder in Schieland een huisplaats gevonden uit dezelfde periode.

In het noordelijk deel van de Krimpenerwaard zijn meer dan 30 huisplaatsen gelokaliseerd.

De onderzoeksgegevens worden thans uitgewerkt. De verwachting is dat dit nog verrassende resultaten zal opleveren. Met name de studie van de vele soorten aardewerk, die zijn aangetroffen belooft het nodige.

De vindplaatsen in Goverwelle zijn inmiddels door een dikke laag ophoogmateriaal bedekt en daarmee onbereikbaar geworden, wellicht voor eeuwen.

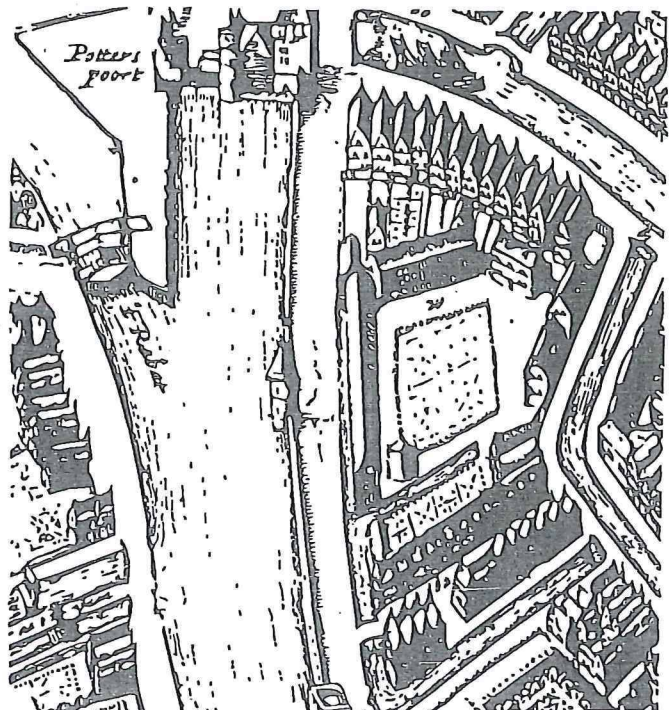
Geraadpleegde literatuur: Het Benen Tijdperk, V.T. van Vilsteren, Assen 1987, blz. 38 t/m 41.

De geschiedenis van het Bolwerk

Het gebied dat tegenwoordig het Bolwerk wordt genoemd, wordt begrensd door de Turfsingel in het westen, de Verloren Kost en het Nonnenwater in het zuiden, de Hoge Gouwe in het oosten en het voormalige Bolwerk (onderdeel van de vestingwerken) in het noorden. Over het begin van de bebouwing in dit gebied is niet veel bekend.

Voordat het Sint-Marieloozer klooster hier werd gesticht stond op dit terrein een leprooshuis.

Dit huis, waarin de leprozen (melaatsen) werden ondergebracht, lag toen weliswaar al binnen de stadssingel maar nog buiten de bebouwde kom. De leprozen vormden dus geen bedreiging voor de gezondheid van de overige bewoners van Gouda. Toen de stad uitbreidde konden de leprozen niet langer op deze plek blijven wonen. Zij kregen een terrein toegewezen net buiten de stad, aan de huidige Lazaruskade.

Circa 1648.

Het klooster van Sint-Marie

In het begin van de vijftiende eeuw vestigden de regularissen (kloosterlingen, die leefden naar de regel van Augustinus) van Sint-Marie hun klooster op de plaats van het vroegere leprooshuis. Dit klooster werd in 1572, tengevolge van de politieke verwickelingen (Reformatie) opgeheven. In het dagboek van Wouter Jacobsz., een uit Gouda gevluchte pater, wordt een levendig beeld geschilderd van deze rumoerige tijd.

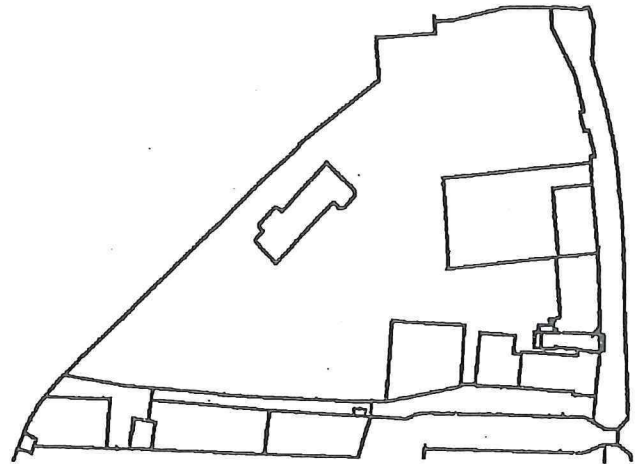
In november 1581 werd de kerk van het klooster verkocht voor 760 gulden, weliswaar zonder toren. Deze was namelijk geplunderd en vernield door een zekere Maarten Cleij, sindsdien 'de kerkbreker' genoemd. De kerk stond op de hoek Gouwe/Nonnenwater.

Het leproos- en proveniershuis

In 1574, toen er plannen waren om de omgeving van Gouda onder water te zetten in verband met het ontzet van Leiden, werd het leprooshuis buiten de stad afgebroken.

Een gedeelte van het Sint-Marielklooster was niet verkocht door de stad. Hierin werd toen het leprooshuis gevestigd.

In 1609 kreeg het huis een nieuwe toegang aan het Rotterdamse Veer: het 'Lazaruspoortje', dat

1986.

bepaald bedrag het verblijf en de verzorging in een tehuis heeft gekocht) kregen een eigen ingang aan het Rotterdamse Veer, het zgn. 'Schapenpoortje'. Gedurende de zeventiende eeuw herbergde dit huis veel gegoede burgers.

In de achttiende eeuw was de bloeitijd voorbij en het proveniershuis kreeg te kampen met toenemende tekorten, waarvoor de stad moest bijspringen. Aan het ingezette verval was echter geen halt meer toe te roepen.

Het huis werd steeds bouwvalliger en de proveniers steeds armlastiger.

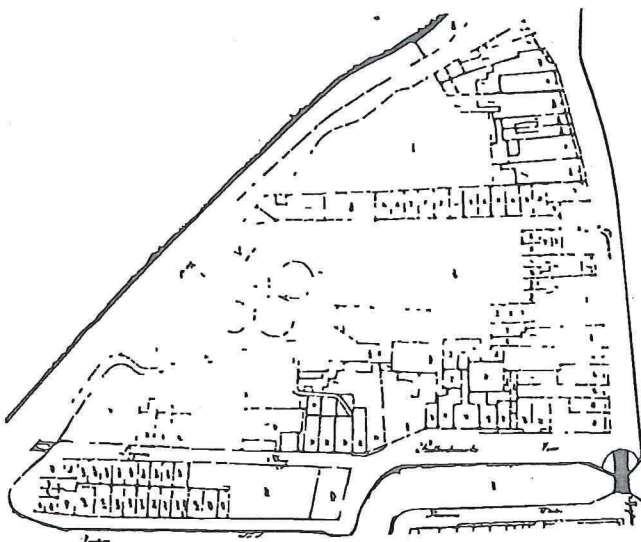
In de tweede helft van de negentiende eeuw werd dan ook geprobeerd om de huisjes te verhuren. Zo werd er in 1870 een overeenkomst gesloten tussen de administrateurs van het huis en een garnizoenscommandant, waarin was vastgelegd dat er achttien woningen voor onbepaalde tijd ter beschikking stonden voor gehuwde militairen van het garnizoen. Zij betaalden voor zo'n huisje vijftig cent per week.

Nijverheid

Tussen 1572 en 1600 kwamen er, ten gevolge van de Reformatie, veel Vlaamse tapijtwerkers naar het noorden.

Zij vonden werkruimte in een deel van de leegstaande kloostercomplexen in de Noordnederlandse steden.

De tapijtwevers bleven niet lang in de gebouwen van het Sint-Marielklooster en hun plaats werd ingenomen door ververijen en vollerijen. Verder was er in dit gebied ook een aantal pottenbakkerijen, pijpenmakerijen en scheepswerven gevestigd.

Circa 1882.

daar tot 1934 heeft bestaan. (Het Rotterdamse Veer heet sinds 1960 Nonnenwater.) Dit poortje doet nu dienst als ingang van het stedelijk museum aan Achter de Kerk.

Een ander gedeelte van het klooster werd in gebruik genomen als proveniershuis, nadat de stad hier in 1598 toestemming voor had gegeven. De proveniers (een provenier is iemand, die voor een

Het Gemeentelijk Energie Bedrijf

Vanaf 1853 bevond zich een gasfabriek op het terrein, die geëxploiteerd werd door achtereenvolgens twee particulieren. In 1887 kocht de gemeente Gouda de particuliere maatschappij, inclusief drie gashouders, op voor 40.000 gulden. In 1900 begon men met de afbraak van het proviënershuis en de huizen langs het hof, om plaats te maken voor de bouw van een elektriciteitscentrale. In de loop der jaren werd de centrale uitgebreid. Steeds meer oude panden werden afgebroken.

In de jaren vijftig verwierf de gemeente de panden op de hoek van de Gouwe en het Nonnenwater, waar eens de kerk van het Sint-Mariëklooster stond. De panden, met daarbij het Schapenpoortje, werden in 1953 gesloopt, waarbij de skeletten van vier nonnen werden aangetroffen. Op deze plek werd in 1955 het nieuwe administratiekantoor van het GEB gebouwd.

Tenslotte

In de loop van de tijd is de functie van het gebied het Bolwerk drastisch veranderd. Gedurende de vijftiende en een groot gedeelte van de zestiende eeuw woonden hier de zusters van het klooster van Sint-Marie.

Na 1572 werden de kloostergebouwen gedeeltelijk verkocht aan ambachtslieden, in de overige gebouwen vestigden zich het leprooshuis en het proviënershuis. Steeds meer woonhuizen werden gebruikt als werkruimte of opslagplaats van mensen die elders in de stad woonden. Van een woongebied, waarbij verschillende ambachten aan huis werden uitgeoefend, werd het Bolwerk een industriegebied.

Door het inzetten van aardgas voor zowel elektriciteit als voor de verwarming van gebouwen is de gasproductie langzamerhand gestopt. De gashouders werden buiten gebruik gesteld en gesloopt. Het terrein verpauperde langzamerhand. Op dit moment wordt het gebruikt voor het parkeren van auto's en tijdelijke bewoning. Naast enkele als kantoor of tijdelijke bewoning in gebruik zijnde panden rest een gebouw van de voormalige elektriciteitsproductie aan de Hoge Gouwe.

Er worden plannen voorbereid voor de sanering van de bodem, de aanleg van een parkeervoorziening en voor de bouw van circa 150 woningen. Wellicht gaat de bibliotheek van Gouda zich op deze plek vestigen en wordt de Gouwe weer toegankelijk voor schepen.

Na realisatie van deze plannen zijn er geen sporen meer aanwezig uit het verleden. Daarom is het verheugend, dat het handhaven van het laatste restant van de energievoorziening van Gouda, het gebouw van de Lichtfabriek aan de Hoge Gouwe, bij de planontwikkeling serieus wordt overwogen. Door deze investeringen krijgt het Bolwerk weer een nieuwe en hopelijk positieve impuls en wordt het weer een belangrijke plek in de historische stad.

Bovenstaande tekst geeft in het kort het onderzoek weer dat twee studenten van de Vrije Universiteit te Amsterdam in 1991 hebben verricht. Het volledige rapport is tegen betaling van f 10,- verkrijgbaar bij afdeling SVM van de gemeente Gouda, tel. 88246.

Colofon

De nieuwsbrief is een uitgave van de gemeente Gouda, sector Stadsontwikkeling, afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/Monumentenzorg (SVM)

redactie en lay-out: afdeling Stadsvernieuwing/Volkshuisvesting/Monumentenzorg en afdeling voorlichting (Ans van den Berg-Vermeij, Bianca van den Berg en Jan Willem s'Jacob)

teksten: Chris Akkerman, Marion Kuipers-Verbuljs, Inge Visschedijk en Dick Visse

foto: Chris Akkerman

tekeningen: - kam: Chris Akkerman

- fragmenten van de plattegrond van Gouda circa 1648 en 1882; Streekarchiefdienst Hollands-Midden

- kaartje 1986; afdeling kadaster en landmeetkunde

vormgeving: bureau vormgeving en coördinatie tekstverwerking gemeente Gouda

drukwerk: huisdrukkerij gemeente Gouda